

KATASTRALNE MAPE SLOVENSKIH GORIC IZ LETA 1824

DR. AVGUST REISMAN

V sicer mirne in tihe prostore zemljiške knjige na mariborskem sodišču se je zadnje mesece naselilo prav živahno poslovanje s strankami iz Slovenskih goric, ki iščejo pojasnil iz zemljiških knjig, listin in velikih, rjavih map, ki počivajo v širokih železnih predalih.

Zemljiške knjige so debeli folianti, na hrbtu in oglih obrobljeni z usnjem, da bi vzdržali dolga leta in stalno prenašanje na široke pulte za vpogled.

Po zakonu o odpravi viničarskih in podobnih razmerij od 4. julija 1953 se namreč odpravljajo polfevdalne in podobne oblike izkoriščanja delovne sile, da se zagotovi gospodarski, kulturni in socialni napredek kmečkega delavstva. Pri ugotavljanju takih viničarskih razmerij se je pokazalo, da vpisi v zemljiški knjigi in na katastru ne ustrezajo več dejanskemu stanju in tako iščejo vinogradniki in pravniki po zemljiških knjigah parcele vinogradov in drugih kultur.

Zemljiška knjiga je bila namreč napravljena po poprejšnjih posestnih listinah gosposkih dvorov že leta 1880, nekatere tudi dve ali tri leta pozneje. Tako so vpisi lastnikov parcel, vinogradov, pašnikov, travnikov, njiv, sadonosnikov, pašnikov, gozdov, vrtov in stavbenih parcel ter cest stari že skoro 80 let. Listine, na katere se ti vpisi sklicujejo za prenos lastnin, pa datirajo tudi daleč nazaj skoro do leta 1800.

Najbolj zanimive so stare mape z vrisanimi parcelami, ki so bile izdelane leta 1824 in imajo tudi pripombo, da je bila tedaj izvršena izmera v klaftrah.

Papir, star že 150 let, je rjav in seve izrecno izdelan za geometre, trd in tako trpežen, da

izgleda še danes kot nov, popolnoma ohranjen, izvzemši pri katastralnih občinah v mestu in bližnji okolici, kjer so parcele že ponovno delili in so torej imeli z njimi večkrat posla kot pa zunaj na deželi. Okvarjene mape bi bilo dobro pravočasno podložiti, da se ne zgubi dragoceni zgodovinski material. Tudi zemljiške knjige so nekatere že zelo obrabljene, nekatere, posebno osebni sezname, že izmenjane, pa bi bilo važno, da se inventirajo in dobro shranijo, ker so v njih za zgodovinarja važni podatki imen in krajev.

Iz nadpisov v mapah je razvidna letnica naprave 1824, ime katastralne občine, seve vse v nemščini, tedanjem edinem uradnem jeziku v naših krajih, in sestava katastrskih uradov.

Posestva s hišami so bila združena po katastrskih občinah (Gemeinde). Posestva so bila povprečno velika in enaka. Zato so v mapi preko parcel, ki so označene s kulturo, napisana tudi imena posestnikov, seveda po stanju leta 1824, kar dandanes že redko drži. Občine — katastralne — so bile združene v okraje (Bezirk), okraji pa v okrožja (Kreis), okrožja so spadala pod Notranjo Avstrijo (Innen-Österreich).

Sedeži okrajev so bili na Dvorih, na primer v Mariboru, na Pesniškem Dvoru, Jareninskem Dvoru, v Špílfeldu, Cmureku.

Pod okraj Jareninski Dvor so na primer spadale kat. občine Šomart, Počenik, Sp. in Zg. Hlapje, Jakobski dol, Ročica, Vukovski dol, Vajgen, Polička vas, Ploderšnica, Srebotje (nad Jarenino) v Špílfeld, Sladki vrh v Cmurek, Slatinski dol v okraj Svečino, Vosek k Pesniškemu Dvoru, Štrihovec v Špílfeld, Freideg (Pekel) k Mariborskemu Dvoru.

NEKAJ O GEODEZIJI

Kaj je geodezija? Beseda je grškega izvora in pomeni delitev zemlje oziroma njene površine. Teoretska podlaga ji je pravzaprav geometrija, ki ima podoben pomen, to je merjenje zemlje. Ta se je razvila v del matematike, ki se ukvarja z zakonitostmi odnosov položaja, oblike in velikosti dolžin, površin in prostornin. Prve praktične geodetske poskuse zasledimo že pri Eratostenu (220. l. pr. n. št.); medtem ko so ji prve teoretske geometrične osnove postavili Platon, Evklid, Pitagora, Heron, Arhimed in Apolonius. Nadaljnja pomembnejša dognanja znanoosti na začetku novega veka (Kopernik, Kepler, Descartes, Leibniz, Newton, Cassini, Clairaut, Bošković, Laplace, Gauss, Vega, Snellius itd.) s področij matematike, astronomije, fizike itd. kakor tudi iznajdba daljnogleda (Galileo Galilei) in pridobitve optične ter merske tehnike sploh so razvili geodezijo v pomembno znanstveno-tehnično disciplino.

Zaradi delitve dela jo danes delimo v nižjo in višjo geodezijo. Prva ima v glavnem nalogo neposrednega merjenja in predstavljanja zemljišča v horizontalnem in vertikalnem smislu, medtem ko s pomočjo višje geodezije določamo oblike in dimenzije zemeljske oble in ustvarjamo podlogo za merjenje in kartiranje večjih predelov njene površine. Obsežnost delovnega področja je zahtevala in zahteva še danes rešitev mnogih problemov čisto znanstvenega, znanstveno-tehničnega, največ pa povsem praktičnega značaja. Pri tem so posebno važne nove metode, ki jih iščejo, da bi povečali točnost, ekonomičnost in hitrost dela.

Med nove metode dela pri določanju dimenzij in oblike zemeljske oble smemo prišteti zlasti gravimetrijo (merjenje odklona težišnice), s pomočjo katere se vedno bolj uvaja geofizikalna geodezija, ki dopolnjuje in polagoma nadomešča klasično, to je geometrično geodezijo, ki ima tri-

angulacijsko osnovo. Praktični in ekonomski razlogi, predvsem pa razlogi za hitrost dela so v zadnjih desetletjih razvili fotogrametrijo (fotografiranje zemljišča z zemlje ali iz zraka in izdelava kart s pomočjo aerostereografov). Fotogrametrija se je že krepko uveljavila in prodrla celo na področja, kjer doslej niti klasična geodezija ni bila uporabljiva. Zahteve po veliki preciznosti in točnosti so v tehniki izdelave geodetskega instrumentarija dovedle do najmodernejših instrumentov: nivelirjev, teodolitov, tahimetrov, aerostereografov, gravimetrov, radarja in pod. Sodelovanje znanosti in tehnike z najrazličnejših področij je privedlo človeški um tako na primer tudi do uporabe elektronske tehnike pri merjenju dolžin.

Bilo bi odveč govoriti o pomoči, ki jo je tudi geodezija dajala v teku stoletij pri reševanju mnogih problemov znanosti in tehnike. Njeno sodelovanje in pomoč ter njen pomen pa so nadvse važni pri množici nalog državnega in vojnega, gospodarskega, tehničnega, kulturno-tehničnega, komunalnega in proračunskega značaja. Urbanistične in regulacijske osnove, reševanje vodno-gospodarskih problemov, prometnih žil: cest, železnic, rečne in obalne plovbe, kataster zemljišč s pravno-lastninskimi odnosi, komasacije, arondacije in melioracije zemljišč, določanje gozdne mase, turizem, itd. so danes neobhodne naloge, ki jih posredno ali neposredno mora reševati državna ali lokalna uprava. Za te naloge so smotrne karte, načrti, pregledi in raznim posebnim namenom prikriti zemljevidi neizbežni in si brez njih ne moremo več zamisliti uprave,

prosvete ali propagande, niti gospodarske dejavnosti ali raziskovalnega in projektantskega dela na terenu niti vojnih operacij. Vse te obilne naloge zahtevajo novih in hitrejših metod dela, novih modernih pripomočkov, izmenjavo izkušenj, posvetovanj in kongresov za poenostavljanje in unificiranje načina dela geodetske stroke, ki ji zato večina držav daje javni značaj, to je, značaj državne službe. Tudi naša država ima zato vojno in civilnogeodetsko službo znotraj svoje uprave. Delovno področje obeh služb, vojne in civilne, je različno po namenu, ki jih obe službi zasledujeta.

Stanje Ljudske republike Slovenije v pogledu geografskih kart, geodetskih in katastrskih osnov je razmeroma zastarelo. Iz nekdanje avstro-ogrske monarhije in bivše Jugoslavije razpolagamo s topografskimi kartami, specialkami in generalkami v razmerjih 1:25.000, 50.000, 75.000, 100.000 in 200.000 in splošnimi preglednimi kartami večjega ali manjšega merila. Novejše, povojne karte vojnogeografskega inštituta JLA še niso v javnih izdajah. Prav tako je tudi kataster zemljišč zelo zastarel, saj je po večini že nad 100 let star, kolikor ga je še ohranjenega. Ta kataster je bil napravljen s pomočjo grafične metode v merilu 1:2880 in je v večini potreben temeljite revizije zaradi velikih sprememb, ki so se izvršile tako v lastninskih odnosih, kakor tudi v tehničnem, kulturno-tehničnem in celo v morfološkem pomenu. Znatni predeli republike so zato potrebni popolnoma nove izmere.

Glavno področje dela

GEODETSKEGA ZAVODA LRS

je torej nova izmera republike oziroma njenih predelov v takih merilih, ki so prikladna predvsem za proračunske, gospodarske in tehnične namene, to je 1:1000, 2000 in 2500, sicer pa še za manjša in večja merila od 1:200 do 1:5000. Večja merila od 1:25.000 naprej so že topografske karte, specialke itd., ki jih ima v svojem programu vojno-geografska služba JLA. Razumljivo, da morajo zato karte, plani in načrti v manjših merilih vsebovati vse ali vsaj čim več podrobnosti merjenega zemljišča in objektov na njem, da morajo biti točne in prikazovati za tehnične in pravno-lastniške odnose potrebne podatke. Zato so tudi metode dela zahtevnejše, ne več grafične, marveč numerične z vnaprej določenimi dopustnimi napakami v točnosti, ki dopuščajo le minimalna odstopanja. Nepoučeni bi rekli, da

je mogoče posneti plan le v enem merilu, vsa druga merila pa pomanjševati oziroma povečevati na poljubno merilo. Toda pomanjševanje ali povečevanje je smiselno ter za preglednost še koristno največ na polovično oziroma še enkrat večje merilo. Toda tudi v tem primeru šele namen plana ali karte določi možnost takega postopka. Zato se meritve za merilo 1:200 precej razlikujejo od tistih za merilo 1:1000, te pa zopet od meritev za merila 1:5000, čeprav lahko določeni podatki enega merila služijo tudi za drugo merilo. Vsi terenski in pisarniški grafični in numerični podatki kakršnih koli geodetskih meritev se zbirajo v arhivu in ostanejo tam shranjeni kot dokumenti s podpisi izvajalca in nadzornega organa.

Ing. Vinko Kregar

